

- комплексний підхід у використанні методів ознайомлення дітей з довкіллям і прийомів словникової роботи;
- удосконалення навичок вживання лексики й образних виразів у словесних іграх і вправах.

В основі збагачення словника дітей засобами поетичних творів лежить безпосередній чуттєвий досвід дитини. Ефективність засвоєння поетичної мови творів залежить від рівня розуміння дітьми лексичного значення слів і образних виразів. (Цю роботу проводять на літературних заняттях).

Темпи засвоєння лексики і образних виразів обумовлені рівнем розвитку у дітей поетичного слуху, індивідуальних особливостей мовленнєвого розвитку.

Міцність засвоєння лексичного матеріалу поетичних творів старшого дошкільника залежить від рівня активності дітей у процесі його використання в різних видах діяльності та у повсякденному спілкуванні.

Отже, ліричні вірші Т. Шевченка, які використовують у роботі з дошкільниками, сприяють формуванню лексичної та художньо-мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, що надзвичайно важливі у формуванні особистості кожного дошкільника та в підготовці їх до навчання в школі.

Думки Т. Шевченка про роль освіти, про рідну мову та його твори, які використовують в дошкільних закладах для розвитку мовлення дошкільнят, дають можливість стверджувати про внесок нашого Кобзаря у становлення вітчизняної дошкільної лінгводидактики.

Романа МИХАЙЛИШИН (Львів)

Вивчення творчості Тараса Шевченка в Галичині (кінець XVIII – початок XIX століть): історично-педагогічний аспект

Український народ – покріпачений, бездержавний, осміяний і збещений спромігся на неймовірне – народити того, хто врятував його національне єство, хто став його честю, його совістю, його правдою.

Тарас Шевченко розказав своєму народові, ким він є, повернув йому гордий національний дух, звитяжність, мудрість, щирість, пісенну душу. Окрім того, Т. Шевченко усьому світові розповів про свій народ і поставив його поряд з іншими. Бо народ, який народив такого генія, не потребує ніякої ласки чи жалю. Він рівний серед рівних.

У статті «Шевченко в галицьких школах» галицький педагог і просвітитель І. Ющишин стверджував, що «найбільші поети, які належать до спільного пантеону вселюдської культури, злилися з епохою, що їх видала. Скарбів їх духа не можна виділити із загальної скарбниці всесвітнього інтелекту, кожна їх думка міцно

сплетена вузлами гармонії і послідовності, вона невідступний товариш змагань і титанічної праці тих велетнів культурного поступу, що на своїх плечах несли великий тягар еволюції людського духу»¹.

Гомер, Вергілій, Данте, Сервантес, Гете, Міцкевич, Пушкін, Шевченко... всі вони вістові в авангарді світового прогресу, вірні сини свого народу, які хворіють його горем, переживають його терпіння, радіють його щастю. І, на диво, як мало вони вимагають від сучасників, даруючи неоціненні дари, якими так щедро збагачують духовну скарбницю народної культури.

Наш Кобзар за всі муки і душевні катування, за горювання в киргизьких степах, за болі і страждання за рідний народ і безталанну Україну, одного тільки бажав:

Може знайдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на ці думи, –
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих,
І – пан над панами² («Думи мої»).

І як відзначає І. Юшишин, ні один великий поет у світі, ні один народний геній не висловив так просто свого гарячого поривання чулого серця – злитися з народом своїми почуттями, думками й ділами в одно ціле, гармонійне й велике. І Т. Шевченка не минуло це велике щастя, воно спочило у світлій вічній пам'яті, неначе животворна небесна росинка на змарнілій квіточці; воно оживило велике поле національного відродження, засіяне плодючими думками Великого Кобзаря – і серед нього красується світла постать народного Пророка, який у серцях вірних синів та дочок України з радістю прочитав би:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть³.

Галичина приковувала до себе увагу серйозних дослідників, котрі цікавилися культурним, національним і політичним відродженням України. На дорозі тисячолітнього історичного походу до своєї найвищої мети – національного об'єднання в державній формі, вона виступала «в ролі того резервуара, де могли знайти собі притулок на якийсь час культурні й громадські сили з усієї України, пригнічені в центрі української землі, на Подніпрянщині».

¹ Юшишин І. Шевченко й університетське студентство в Галичині / І. Юшишин // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С. 178.

² Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 124.

³ Там само.

Галичина була сценою, на якій з'являлися найідейніші борці за соціальне й національно-культурне відродження рідного народу. Вплив великого генія, національного пророка не міг не торкнутися життя галицьких українців, які вступили на шлях обнови рідної національної культури, ґрунтуючись на основі західноєвропейського демократизму, прикладеного до реальних духовних і економічно-політичних потреб рідного народу. І тут ідеї Великого Кобзаря мали велике значення. Перші відгуки про вихід у світ «Кобзаря» в 1840–1841 роках мало доносилися до Галичини, до відома широкого загалу. У Галичині Т. Шевченка стали відкривати лише в 1861 році, коли торговець книгами Михайло Димер привіз із Києва до Львова його твори. Ці книги, як засвідчував Михайло Павлик, «зробили в Галичині цілу революцію межі родинами». Досліджено, що за життя поета його твори знали члени «Руської Трійці». У 1862–1865 роках п'ятнадцять з них опублікували львівські журнали «Мета» і «Вечорниці». Перше видання творів великого поета, доступне інтелігентній громаді, з'явилося у Львові 1867 року, заходами і накладом К. Сушкевича. Це видання хоч і неповне, але викликало небувалий ентузіазм серед молодого покоління робітників. Активний громадський діяч тих часів, Володимир Барвінський писав: «Наче нова зоря, віщунка великих подій, появилася невелика книжка “Кобзарь”, що дивне диво сподіяла. Її читали й не начитались, переписували, вчилися на пам'ять, з рук до рук подавали, а скрізь лишала вона незатерті сліди в молодих серцях, в свіжих умах»¹.

У 1876 році з'явилося в Австрії друге видання «Кобзаря», а також «Кобзарь» Т. Шевченка, виданий коштом і друком доктора Грейга в Празі, під орудою Київської української громади, яка в 1874–1875 роках жила інтенсивним громадсько-культурним життям, не відчуваючи ще на собі тиску російського уряду. Заслуговує також на увагу видання «Кобзаря» Т. Шевченка, яке вийшло 1893 року у Львові заходами «Наукового Товариства імені Шевченка», за редакцією професора Омеляна Оговського. Найкраще вдалося видання «Творів Т. Шевченка», що вийшло за сприяння товариства «Просвіта» у Львові за редакцією професора Ю. Романчука, як черговий випуск просвітянської бібліотеки «Руська письменність». Важливим було те, що це перше видання на всій території України, призначене для широкого кола читачів. Його доповнювали біографія Т. Шевченка, чимало пояснень в кінці тексту, до того ж воно було дешевим, так що найбідніший селянин і робітник міг стати власником найдорожчої книги української літератури й народу (*видання вийшло у двох томах, формату 16, обсягом 400–500 сторінок кожний, в гарній полотняній оправі, і коштувало всього 3 копійки австрійських, це більше 1 карбованця 10 копійок*).

Окрім цих головних видань, у Галичині з'явилося чимало ще малих, програмових, тобто призначених для певної мети видань «Кобзаря», як у Львові, так і в провінції. Це популярне, невелике видання «Кобзаря», видане «Просвітою» 1904

¹ Цит. за: Юцишин І. Шевченко й університетське студентство в Галичині / І. Юцишин // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С. 177.

року, спеціальні «Кобзарі для “молодіжі” редаговані “Українським Педагогічним Товариством”» у Львові і т. д.

Зокрема, І. Юцишин пише, що видання «Кобзаря» в Галичині «впливало на риси національної свідомості серед галицького українського громадянства, посувало цю свідомість наперед. “Кобзарь” Шевченка, або просто таки кажучи, Шевченко й школа відіграли свою рішачучу роль»¹.

Великий вплив «Кобзар» Т. Шевченка мав на студентську молодь. Як відзначає І. Юцишин, початок організованого життя, що задовольняло товариські й культурні потреби українського університетського студентства, треба віднести до хвилі народження «Друга», який «видав із себе» дуже поважних громадських і літературних діячів старшої генерації як Володимир Барвінський, Данило Тянячкевич, Омелян Огоновський, Олександр Барвінський та молодшої таких великих талановитих письменників, політиків, як Іван Франко, Михайло Павлик, Юліан Романчук, Кость Левицький та ін. Університетська молодь жила кволим, непомітним життям, не маючи під собою ніякої реальної опори, без визначеної мети праці, методів боротьби. Дорогий час тратили на порожні суперечки, а тим часом народ потопав у темноті, економічних злиднях й політичному поневоленні. Така безграмотність інтелектуального життя найбільше відбивалося на молоді – частина відмовлялася від рідного народу, нехтувала насущними його потребами й ховалася за ширму москвофільського світогляду, друга попадала в туман народо-козакофільського романтизму й відмежовувала себе від реального життя, а третя «стояла преспокійно за чорно-жовтим жолобом і “благоденствувала”»².

Молодь губила те, що найцінніше в її молодій крові й душі: ідейні цілі і способи боротьби. Аж нарешті з’явилися перші видання «Кобзаря».

Ця євангельська книга українського народу суттєво вплинула на духовне життя галицько-українського студентства в 70–80 роках. Молодь у «Кобзарі» знаходила готові відповіді на всі болючі питання, знаходила дороги, якими треба йти до людського добра й щастя. І передусім молодь знайшла відповідь на національне питання:

Все розберіть та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї діти? Яких батьків?
Ким, за що закинуті?³ («І мертвим, і живим...»).

Почули щиру батьківську раду:

Учітєся, брати мої!
Думайте, читайте,

¹ Юцишин І. Шевченко й університетське студентство в Галичині / І. Юцишин // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С. 176.

² Юцишин І. Шевченко в галицьких школах / І. Юцишин // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С. 176.

³ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 351.

І чужому навчаєтесь,
Свого не цурайтесь¹ («І мертвим, і живим...»).

І вчитися треба добре, не стояти осторонь від життя, бо

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя,
А то залізете на небо:
І ми -не ми, і я не я!² («І мертвим, і живим...»).

Тарас Шевченко закликав молодь не «залізати на небо», радив і звертав її очі на землю, реальний світ, живих людей. І тут вона бачила сумні-пресумні картини народного життя:

Он глянь, – у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину –
Єдину надію в військо оддають...
А онде під тином
Опухла дитина, голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне³ («Сон. У всякого своя доля»).

На таку реальну дійсність Т. Шевченко звертав увагу молоді, кликав її щиро перейнятися долею рідного народу, благав дрібними сльозами полюбити безталанну Україну за заповітом:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю⁴ («Сон. Гори мої високії»).

Правда, як писав І. Юцишин: «заповіт великого пророка міг легко завести молоді уми на манівці романтизму, фантому вимріяної якоїсь України, бо реальної в розумінні державно-політичного організму її не було». Але на щастя це не сталося. Молодим гарячим серцям прийшов на допомогу сильний інтелект, «перший науковий піонер» західноєвропейського демократизму в Україні Михайло Драгоманов. Він вказав молоді на реальне життя народу, на те, як треба розуміти працю

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 353.

² Там само. – С. 350.

³ Там само. – С. 268.

⁴ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 40.

для добра рідного народу, для будівництва найвищого ідеалу – вільної України. В гуртках університетської молоді кипіла наукова праця, формувалися дисципліни громадянської діяльності, визначалися її цілі, програми й методи. «Хожденіє въ народъ» поставило собі завданням розбудити до діяльного громадського життя широкі кола робітників та селян. З'явилася своя популярна преса й політична література. Щоб поповнити кадри свідомих, організованих інтелігентних борців за народні ідеали, університетське студентство повинно було також подбати про свої резерви та звернути увагу на організацію української молоді серед шкіл, гімназій, реальних шкіл і вчительських семінарій.

Школи в Галичині працювали у тяжких соціальних і політичних умовах. І. Ющишин писав, «що не знає другої країни, де б школа спиралася на таких ненормальних педагогічних підвалинах, як середні українські школи в Галичині, або ті польські, в яких навчано української мови і літератури»¹. Від молоді приховували ті скарби душі, якими володіли корифеї української літератури, зі школи навмисно викоринювали те, що формувало національну свідомість, гордість, завзятість, що сприяло б молодим серцям полюбити свою рідну бувальщину, свій рідний народ з усіма його невдачами й проблемами. Це особливо торкалося Т. Шевченка. Про такі дари його незрівняного таланту, як «Гайдамаки», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Катерина», «Сон», «Неофіти» – нічого й було згадувати. Молоді голови набивали нудно написаною біографією Т. Шевченка, переповненою фактами часто не перевіреними. Молодь знала Т. Шевченка як автора сентиментальної, правда напрочуд гарної балади «Тополя» та й ще декількох невеличких ліричних поезій. Але великий геній, який своїми невмирущими думами будив народ до нового життя, показував йому новий ідеал громадянського й економічного ладу, закликав любити Україну.

Молодь не могла задовольнитися сухою схоластиком, шукала задоволення своїх інтелектуальних потреб поза шкільною лавкою. І тут на допомогу прийшло університетське студентство, організовуючи при окремих середніх школах таємні гуртки. Перший гурток був організований на початку 80-х років при академічній гімназії у Львові, потім у Стрию, Тернополі, Перемишлі, Коломиї та Станіславові. Кожен гурток поділявся на кілька секцій: політичну, економічну, літературну, відчитову, драматичну і т. д. У секціях проводилась активна робота: молодь багато читала, уважно стежила й оцінювала різні явища громадянського життя, пробувала проаналізувати їх за допомогою політичних, економічних та культурних чинників. Звичайно, вся робота проводилася таємно. Узимку молодь сходилася в окремих домах далеко за містом, а навесні і влітку притулком їй були зелені ліси й гаї, левади та поля. Ідейним предметом, найулюбленішим і обрамленим ореолом святості, в якому концентрувалися всі почуття й інтелектуальні інтереси молодих умів, був Т. Шевченко. Прочитували уважно й критично кожен рядок найменшої його поезії,

¹ Ющишин І. Шевченко й університетське студентство в Галичині / І. Ющишин // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С. 178.

тут молода палка уява знаходила готові відповіді на болючі питання (національні, соціальні, політичні, релігійні тощо); зав'язувалися гарячі, щирі і корисні суперечки, які примушували самостійно думати, проявляти свої погляди, правильно оцінювати події найближчого оточення і погоджувати з ним свої справи та вчинки.

Окремі гуртки видавали свої таємні періодичні літературні журнали, які переписували і мандрували з рук до рук. У них молоді прихильники муз пробували сили свого пера. І тут І. Ющишин зазначив, що всі ці дитячо-невинні проби мали виразні сліди Шевченкової музи, навіть самі мотиви й сюжети були перероблені на тисячні лади. Гуртки окремих міст і шкіл об'єднували в один крайовий комітет, який спостерігав за діяльністю своїх філій, постачав бібліотекам книжки, журнали, газети та влаштовував раз на рік таємні з'їзди делегатів від усіх гуртків. З'їзд закінчувався таємним вокально-музичним вечором на честь Т. Шевченка.

Нарешті влада зрозуміла, що гніт не веде до добра, чим більше заборон, тим більша прірва між молоддю і школою. Тому дозволено було вільніше читати й думати, в шкільних бібліотеках почали з'являтися кращі твори українських письменників, і звичайно на першому місці стояли твори Т. Шевченка. Молодь радо читала й розглядала їх у шкільних читальнях під керівництвом учителів літератури.

Молоді дозволено організовувати публічні музично-вокальні вечори на честь Т. Шевченка в школах, різних інституціях. З великим захопленням молодь вивчала твори Т. Шевченка для декламацій, часто концерти поєднували з виставами. Шевченківські вечори учні згадували з великою любов'ю поза шкільною лавкою, не один батько зі захопленням розказував своїм дітям, як то «було за наших часів», чим тоді раділи і чим боліли молоді душі. Слухав батько сина, а син батька і так утворювався тісний зв'язок між молодим і старшим поколіннями, що походили з одного спільного джерела – любові до Т. Шевченка та його безталанної України.

Велику роль у поширенні культу Т. Шевченка серед широких кіл громадськості відіграли українські народні вчителі, а особливо ті, які брали найдіяльнішу участь у житті таємних гуртків. Там їхні серця наповнювалися любов'ю до України, там набиралися вони громадянських ідеалів і чеснот, прищеплювали їх на ґрунті реального життя, живучи й працюючи серед народу.

У школах національно-громадська діяльність учителя була обмежена. Тут не сміло «пахнути» українським духом, учні не повинні були знати, хто вони,

Чиї сини? Яких батьків?

Ким, за що закинуті?¹ («І мертвим, і живим...»).

«Рідну» історію в школах вивчали так, що дитина й поняття не мала, що таке Україна, а за те бачила в своїй уяві велику, могутню та славну Польщу.

Діти вчили напам'ять Шевченкову поезію:

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 36.

Мені тринадцятий минало;
Я пас ягнята за селом...
Чи то так сучко сіяло,
Чи так мені чого було,
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прикликали до паю.
А я собі у бур'яні,
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так весело було.
Господне небо і село,
Ягня, здається, веселилось¹.

Читали діти й раділи, бо це ж такі рідні, знані їм образи. Але тут же перед ними розгорталася інша, зовсім незрозуміла вже для них картина:

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось.
Запекло, почервоніло
І рай запалило...
Мов прокинувся, – дивлюся:
Село почорніло!
Боже небо голубеє –
І те почорніло.
Поглянув я на ягнята –
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати – Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сльози...
Тяжкі сльози...² («Мені тринадцятий минало»).

От тут перед дітьми ставала загадка, якої вони маленьким своїм розумом не могли розгадати. Чому сонце рай запалило? Чому голубе небо й село почорніло? Чому в тринадцятирічного хлопчика не було ні ягнят, ні хати? Хто він та й відкіля взявся? Такі питання мучили дітей, а відповіді на них вони ніде не знаходили: ні в книжках, ні в учителя. І не могли знайти. Бо щоб їм пояснити такі питання, треба б розказати правдиву історію нашого народу.

Ідейне народне вчительство користувалося своїми громадянськими правами, щирою культурною працею, поза школою заповнювало великі прогалини в національному вихованні своїх школярів. У читальнях «Просвіти», «Січових організаціях», «Соколах», кооперативах, економічних товариствах, одним словом

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 36.

² Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 354.

усюди, де тільки була можливість, воно засівало зерна національної свідомості. Вчительство навчало рідної історії й літератури, ставлячи наріжним каменем своєї діяльності Т. Шевченка і його твори. І так рік за роком, унаслідок тривалої праці вчителів підросли покоління свідомих громадян України, що своєю силою примушували владу рахуватися з народними потребами.

І. Юцишин описав 1914 рік – рік великого національного свята ювілею столітніх уродин Т. Шевченка. Він з гордістю відзначив, що заколихалося національне поле українського народу у Галичині. Розвивався стихійний рух для гідного вшанування пам'яті національного генія, великого пророка. Учительство жваво взялося за роботу, об'єднало діяльність школи з діяльністю національних просвітніх організацій. Українське педагогічне товариство випустило різні видання «Кобзаря» для дітей, заходами редакції «Дзвінка» з'явилося чимало шкільних п'єс, в яких показували фрагменти з життя поета. Школярі разом із членами читалень «Просвіти», під керівництвом учителів організували концерти, вистави, читання творів Т. Шевченка, походи, маніфестації тощо. Батьки й матері зі сльозами в очах зустрічали ряди маніфестантів – дітей з національними прапорцями в руках.

Педагогічно-наукова комісія Українського педагогічного товариства 25–26 липня 1914 року у Львові організувала проведення Першого всеукраїнського з'їзду народного учительства, присвяченого 100-річчю від дня народження Тараса Шевченка, в якому взяли участь 1 500 учителів з Галичини, Буковини, Чехії, Великої України та інших земель, де проживали українці.

Зокрема, І. Юцишин написав, що під впливом ідейної роботи вчителів серця селян запалювалися любов'ю до свого генія, «хлопського поета», в кожному майже селі поставлено Шевченкові пам'ятник, висипано могилу або посаджено бодай пам'ятне дерево; туди прямували діти під звуки веселих пісень, щоб віддати поклін Великому Батькові. А з високого неба дивилася душа Тараса і також раділа, бо він бачив, що здійснюється його найсвятіше бажання, яким так горіло його серце:

І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України.
І світ ясний, невечерній
Новий засіє¹ («І мертвим, і живим...»).

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 354.